

Fokus på bibelbrug i gudstjenesten

Birgitte Stoklund Larsen

Generalsekretær, Bibelselskabet

bsl@bibelselskabet.dk

Spørgsmålet om brugen af Bibelen i gudstjenesten er kun berørt sporadisk i de tre rapporter, men det er oplagt, at der er et område, som fortjener opmærksomhed i en liturgisk sammenhæng.

Her skal opmærksomheden henledes på spørgsmål om:

Autorisation

Tekstrækker og tekstudvalg

Autorisation

Autorisationen (eller noget tilsvarende) er vigtigt i forhold til det fælles i folkekirken. Det er autorisationerne, som angiver hovedvejen i folkekirkens gudstjenester. Autorisationerne er symboliseret ved bøgerne på alteret. Sammenhængen mellem Bibel, alterbog og salmebog er vigtigt, og det er også af betydning, at de ligger på alteret og bruges i gudstjenesten som fysiske bøger.

Man skal ikke undervurdere styrken ved autorisationerne; det autoriserede kommer i almen brug og ikke kun i brug lokalt eller efter teologisk standpunkt. Autorisationerne er "fikseringer", udtryk for det, der ligger fast. Det er ikke flydende tekster, der ændres hele tiden (men dog engang imellem!).

Det sikrer en god langsomhed – og sparer i øvrigt menighedsråd for udgifter til skiftende udvalg. Det er bøger, der slides op.

Det giver mening at holde fast i autorisationen (eller noget tilsvarende). Men autorisationen er også porøs; allerede i 1992 blev der - sammen med den dengang nye Alterbog - udgivet et "Tillæg til Alterbogen" med et antal ikke-autoriserede kollekttrækker. Senere er flere kollekter kommet til, bl.a. "Gudstjenestens bønner" (Aros 2012) ligesom der også er udkommet flere tillæg til Salmebogen, fx "100 Salmer" (Eksistensen) og "Kirkesangbogen" (Det Kgl. Vajsenhus). I 2020 udkom "Bibelen 2020" (Bibelselskabet), en nudansk bibeloversættelse.

Det betyder, at der nu også foreligger en dansk bibeloversættelse, oversat direkte fra grundprogene af eksperter i græsk og hebraisk, som ikke er autoriseret – og som ikke skal autoriseres. Bibelen 2020 er et supplement til den autoriserede bibeloversættelse fra 1992 – ikke en erstatning. 1992-oversættelsen er fortsat den officielle danske kirkebibel.

Det betyder dog ikke, at Bibelen 2020 ikke vil blive brugt til gudstjenester, både ved særlige gudstjenester og lejligheder og i højmessen. Mange præster og kirker har ønsket også at bruge Bibelen 2020 i gudstjenesten, og et flertal af biskopperne har givet tilladelse til, at dette kan gøres – enten som en stående tilladelse til generelt brug eller som tilladelse til lejlighedsvis brug. "Kirkeårets læsninger fra Bibelen 2020"

til første tekstrække er udgivet for at imødekomme behovet for en oplæsningsvenlig og alterduelig udgave af kirkeårets tekster fra den nudanske bibeloversættelse.

Ønsket om at bruge Bibelen 2020 skal givet ses i lyset af en øget opmærksomhed overfor gudstjenestedeltagerne og deres forudsætninger. Også det liturgiske arbejde med gudstjenesten er en del af en udvikling, som sætter "brugeren" (i dette tilfælde menigheden / gudstjenestedeltageren) i centrum. Gudstjenesten skal være forståelig og give mening for de faktiske gudstjenestedeltagere, og her opstår ønsket om at bruge nye salmer, nye bønner – og altså også en meningsbaseret bibeloversættelse med fokus på flow og forståelighed. Man kan iagttage, at der sker en form for "autorisation fra neden" (gennem brug), som supplerer den formelle autorisation fra oven – det gælder bibeloversættelse, men det gælder også kollekter og salmer.

Spørgsmålet er, hvorledes denne "autorisation gennem brug" håndteres i folkekirken.

Her udgør biskopperne et knudepunkt. Håndteringen er meget forskellig; da "Gudstjenestens bønner I" udkom i 2012 kunne man notere, at den indeholdt kollekter skrevet af en biskop, mens en anden biskop nærmest advarede mod brugen af kollekterne. Tager man Bibelen 2020 som eksempel kan man notere, at biskopperne i forskellige stifter har forholdt sig meget forskelligt til spørgsmålet om gudstjenesteligt brug. I nogle stifter har biskoppen givet en stående tilladelse til brug – evt. med nogle præciseringer og begrænsninger. I andre stifter har biskoppen henvist præster og kirker til at søge om tilladelse ad tjenestevejen. I et enkelt stift har biskoppen slået fast, at evangeliet altid skal læses fra den autoriserede oversættelse.

Spørgsmålet er, om denne store forskel i praksis er rimelig? Det forekommer ikke indlysende, hvad begrundelsen er for, at der er så forskellig praksis fra stift til stift – og at praksis i øvrigt kan skifte efter et bispevalg. Det gør spørgsmålet om fx bibelbrug til et spørgsmål om den enkelte biskops smag og behag, hvor der snarere er behov for refleksion og udveksling af erfaringer – og for en rettesnor og et fælles sprog at drøfte dette i. Man kan mene, at fælles trav ikke er efterstræbelsesværdigt, men ansvaret for den fælles refleksion må placeres. Hvis man fastholder en praksis, hvor hver biskop definerer brugen i sit stift af det, der ligger ud over autorisationerne, vil det være formålstjenligt med en synliggørelse af forskellene, som kan bidrage til fælles folkekirkelige refleksioner.

Dette gælder særligt, såfremt man vælger en model, hvor større liturgisk frihed går hånd i hånd med mere biskoppeligt tilsyn - jf. min analyse her: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/mere-frihed-i-gudstjenesten-betyder-mere-ledelse>

Flere biskopper har bedt præster og menighedsråd om at melde tilbage med erfaringer med gudstjenesteligt brug af Bibelen 2020, men det er uklart, hvorledes man ønsker disse tilbagemeldinger, og hvordan man har tænkt sig at bruge dem. Der synes heller ikke at være samlet op på erfaringer med at bruge Den Nye Aftale, som udkom i 2007, som flere biskopper har givet tilladelser til.

Et konkret forslag:

Få udarbejdet nogle konkrete retningslinjer til sogne og præster for tilbagemeldingerne til biskopperne på brugen af Bibelen 2020. Det vil gøre det nemmere at samle og bearbejde tilbagemeldingerne, så de kan indgå i en mere systematisk sammenhæng i folkekirkeligt regi og dermed bidrage til at kvalificere diskussionen om bibelbrug i gudstjenesten. Det vil også betyde, at erfaringerne kan deles og frugtbargøres i et fremtidigt arbejde med gudstjeneste og bibeloversættelse.

1992-oversættelsen og Bibelen 2020 er oversat ud fra forskellige oversættelsesprincipper, og det giver anledning til et mere principielt spørgsmål om, hvad en god bibeloversættelse er til gudstjenestebrug. Det er indlysende, at brugen af Bibelen 2020 i gudstjenesten giver nogle erfaringer, som det vil være nyttigt at få samlet op – både i forhold til gudstjenestedeltagere og præster og i forhold til arbejdet med bibeloversættelse i forbindelse med en ny autoriseret oversættelse, fremtidens kirkebibel.

Det er slående, så lidt bibelbrug i gudstjenesten har været undersøgt efter 1992. En af de få undersøgelser gælder brugen af de gammeltestamentlige læsninger i gudstjenesten ved Frederik Poulsen (kan læses her: https://static-curis.ku.dk/portal/files/140240885/Bibelen_i_gudstjenesten_e_bog.pdf). Det er en perspektivrig undersøgelse, som bl.a. viste, at de gammeltestamentlige læsninger ifølge de adspurgte præster indgik ret uproblematisk i gudstjenesten, og at man var glad for dem, mens ”problemet” var epistellæsningerne. De blev opfattet som vanskelige at læse op i den autoriserede oversættelse og svære at forstå i gudstjenestens mundtlige sammenhæng. Som kirkegænger kan man iagttage, at både præster og især læge læsere mange steder læser epistelteksterne op, så man fornemmer, at de ikke giver mening for læseren – og slet ikke for tilhøreren. Særligt problematisk er det, at det netop er epistelteksterne, der for mange er svære at forstå, da det er her, man som gudstjenestedeltager møder tekster, der formulerer en vejledning i et kristent liv.

Det er oplagt, at der må være et krav om almen forståelighed i de tekster, der anvendes i gudstjenesten – og hvis forståeligheden ikke er til stede, må man arbejde med det. Forståelighed er ikke ensbetydende med, at man ”tager mysteriet / poesien ud af teksten” eller lignende, og det er heller ikke ensbetydende med, at man ikke kan yde fx de bibelske tekster retfærdighed i deres kompleksitet og ”fremmedhed”. Hans Jørgen Lundager talte på den digitale konference januar 2021 om diversiteten i gudstjenesten, og også de bibelske tekster indgår i denne diversitet – på forskellige måder.

Frederik Poulsens undersøgelse af bibelbrug i gudstjenesten er ikke blevet fulgt op, men det er oplagt, at der er behov for et bredere afklaringsarbejde af, hvad en god bibeloversættelse er i en gudstjenestelig sammenhæng: Hvor kommer den autoriserede oversættelse til kort? Hvad betyder den øgede fokusering på gudstjenestedeltagerne for bibelbrugen?

Et konkret forslag:

Iværksæt en undersøgelse af bibelbrug i gudstjenesten mere generelt for en afklaring af, hvad en god bibeloversættelse er i en gudstjenestelig sammenhæng. Det vil være en vigtig trædesten i folkekirken arbejde med en ny kirkebibel til afløsning for 1992-oversættelsen.

Undersøgelse og afdækning kan fx ske i et samarbejde mellem folkekirken, et universitet og Bibelselskabet.

Tekstrækker og tekstvalg

I den nævnte undersøgelse af brugen af gammeltestamentlige læsninger i gudstjenesten deltog præster fra tre provstier. Et flertal af disse mente, at Alterbogen er ”bred i sit tekstudvalg og kommer godt rundt i Bibelen”. Mere præcist er det nok at sige, at Alterbogen kommer rundt i de dele af Bibelen, som præsterne

kender – fordi de læser Bibelen gennem Alterbogen. I kirkeårets læsninger efter første og anden tekstrække optræder tekster fra i alt cirka 10-12% af Bibelen.

Det er ikke et kriterium for en god gudstjenesteordning, at den kommer godt rundt i Bibelen, men med et så snævert tekstudvalg må man i særlig grad overveje 1) om en tredje autoriseret tekstrække ikke vil være på sin plads og 2) om tekstudvalget er det rigtige.

Først spørgsmålet om tredje tekstrække. Det er indlysende, at det er en meget lille del af Bibelen, der anvendes i gudstjenesten. Det har tidligere været langt mere udbredt med hverdagsgudstjenester, flere helligdage, bods- og bededage etc, hvor man kom langt mere rundt i det bibelske korpus, ligesom man tidligere tilmed på grund af intensiv bibel- og katekismusundervisning i skolen kunne forudsætte et bredt alment kendskab til Bibelen. Dette er ikke længere tilfældet, og en udvidelse af tekstlæsningerne med en tredje tekstrække vil have et alment dannelsesaspekt for både præst og menighed.

En tredje tekstrække bør også autoriseres, jf. både bemærkningerne ovenfor om autorisation – samt hensynet til den ”genkendelighed”, som nævnes af flere som vigtig.

Et konkret forslag:

Få udarbejdet et forslag til en tredje tekstrække med henblik på autorisation.

Og så for det andet spørgsmålet om tekstudvalget.

Da læsningerne fra Det Gamle Testamente kom ind i gudstjenesten igen, skete det på basis af et længerevarende kommissionsarbejde. Arbejdet havde strakt sig over en periode, hvor det dominerende syn på Bibelen i forskningen skiftede - fra primært en historisk-kritisk tilgang til en narrativ-strukturalistisk tilgang. Siden har man også i forskningen arbejdet med receptionen af den bibelske tekst og med bibelbrug og hvorledes læsernes forudsætninger og baggrund smitter af på læsningen af bibelteksten. Forskellige tekster opleves som relevante af forskellige læsefællesskaber. Receptionsforskningen er i særlig grad optaget af, hvad der sker foran teksten, hos læserne – i gudstjenestens fællesskab er det helt oplagt også at bruge indsigterne fra denne forskning.

Der er ikke tale om metoder, der har afløst hinanden kronologisk; i dag er alle tre metoder i anvendelse.

Synet på teksternes brug i gudstjenesten har ændret sig i forskellige faser af arbejdet med liturgien, det kan anskueliggøres således:

indhold	Metafor	Typisk tilgang	GT i gudstjenesten
Bagved teksten Historisk-kritisk	Teksten som vindue	Vers for vers- Kommentaren	1975: GT i gudstjenesten ”på egne betingelser”
I teksten Narrativ- strukturalistisk	Teksten som litteratur	De store linjer- monografien	1985: GT som en del af det store narrativ om Guds folk - kontinuitet og brud
Foran teksten Reception / læser	Teksten som medie	Læseren i fokus- receptionshistorien	1991: GT ”på gudstjenestens betingelser og nutidens vilkår”

Skemaet er en grov anskueliggørelse af forholdet mellem forskningens syn på teksterne og de formuleringer, man bruger om tekstbrugen i de liturgiske betænkninger, som gik forud for Alterbogen i 1992.¹

Der er et stykke vej fra, at GT-teksterne med 1970-erformuleringen er ”på egne betingelser” i gudstjenesten til, at de er der ”på gudstjenestens betingelser og nutidens vilkår”. I praksis har disse programatiske formuleringer dog ikke haft større betydning, idet det konkrete tekstvalg ikke (eller kun i mindre grad) blev ændret i takt med programformlerne. Det er fortsat – såvidt jeg kan bedømme - inden for den sidstnævnte formulering, at vi diskuterer bibelteksterne i gudstjenesten.

Og det er fint.

¹ Den forskningsmæssige opdeling er hentet fra Gitte Buch-Hansens artikel i *Bibelen i gudstjenesten*.

Årstillene refererer til følgende betænkninger:

1975: *Bibelske læsninger i gudstjenesten. Betænkning afgivet af Kirkeministeriets liturgiske kommission. Betænkning nr. 750, Kbh 1975.*

1985: *Forslag til Alterbog. Betænkning afgivet af Kirkeministeriets liturgiske kommission. Betænkning nr. 1057, Kbh 1985.*

1991: *Oplæg til gudstjenesteordning udarbejdet af biskopperne juni 1991, Kirkeministeriet og Det Danske Bibelselskab, Frederiksberg 1991.*

Men det betyder, at det er oplagt at se igen på bibelteksterne og forholdet til ”gudstjenestens betingelser og nutidens vilkår”? Er der tekster fra Det Gamle Testamente, som blev udvalgt for at være der ”på egne betingelser”, men som ikke fungerer på gudstjenestens betingelser?

En meget stor del af de gammeltestamentlige tekster (80%) kommer fra Salmernes Bog og Esajas’ Bog, hvilket giver mening i forhold til, at det også er de tekster, som citeres oftest i Det Nye Testamente. Men nogle steder forekommer tekstvalget perifert og nærmest underligt. Når udvalget nu er så begrænset, som det er, hvad er da fx begrundelsen for, at man skal have historien fra 2. Kongebog om aramærkongen Na’amans helbredelse til 21. s.e.t, første tekstrække? Eller advarslen mod åndemanere fra 5 Mos 3. søndag i fasten.

Andre steder er teksten tilsyneladende valgt ud fra en mere eller mindre tilfældig association (eller citat) til bibelteksten og uden større sans for, hvordan en gammeltestamentlig tekst kan belyse en specifik søndag i kirkeåret, dette gælder fx Fastelavns søndag efter første tekstrække. Ikke helt få steder er det vanskeligt at se sammenhængen mellem den gammeltestamentlige tekst i forhold til evangelieteksten. Det er måske en rest fra det helt umulige princip fra 1970’erne om, at Det Gamle Testamente skulle være i gudstjenesten ”på egne betingelser”, men det betyder, at den gammeltestamentlige læsning faktisk nogle steder gør det vanskeligere at få øje på sammenhængen mellem Det Gamle og Det Nye Testamente, den gamle og den nye pagt. Der er sære udeladelser, som fx at Ruth (og Tamar) er fundet værdige til at blive optaget i Jesu’ stamtavle, men ikke i de gudstjenestelige læsninger. Der er også andre ”store” gammeltestamentlige fortællinger, som ikke finder plads i den kanon i kanon, som udgør gudstjenestens bibelske læsninger. Det gælder fx Josef-fortællingen, Guds løfte til Moses 2 Mos 6 – og mange flere.

Et tekstudvalg med en bedre sammenhæng mellem gammel- og nytestamentlige læsninger ville have den fordel, at det blev mere oplagt også at prædike over tekster fra Det Gamle Testamente – ved fx hverdagsgudstjenester i ugens løb. Et fokus på de gammeltestamentlige teologier, som de fx anskueliggøres i ”Gud og os. Teologiske læsninger af Det Gamle Testamente i det 21. århundrede” (Bibelselskabet 2021), ville være oplagt at frugtbar gøre i en gudstjenestelig sammenhæng.

De gammeltestamentlige læsninger røg ud af gudstjenesten i kølvandet på reformationen, hvor der dog også fulgte en massiv bibeloplysning og katekismusundervisning. Denne er helt bortfaldet med skolevæsenets sekularisering. Forståelsen af, hvordan Det Gamle Testamente er en forudsætning for forståelsen af Det Nye Testamente er dermed også falmet (hvis Det Gamle Testamente også i uddannelsen af teologer på universiteterne kommer til at stå svagere, bliver bekymringen kun større).

Der er brug for de gammeltestamentlige læsninger i gudstjenesten, og de er en ægte berigelse af gudstjenesten, men der er grund til at overveje tekstudvalget også i et dannelsesperspektiv: Hvad er det for en gammeltestamentlig kanon, præster og kirkegængere skal have med?

Også i forhold til de nytestamentlige tekster kan man overveje: Er der tekster, som helt åbenlyst mangler i den særlige kanon i kanon, som gudstjenestens bibeltekster udgør? Et eksempel kunne være Joh 8,1-10 om kvinden, der undgår stening, fordi Jesus siger, at den, der er uden synd, skal kaste den første sten. En beretning med en klar evangelisk pointe ind i tiden (perfektionskultur, aktuelle muslimske steningsberetninger etc) – hvad er begrundelsen for, at præster ikke skal prædike over denne tekst? Jeg synes, det er en indlysende mangel, at man som kirkegænger aldrig støder på denne tekst. Der kan være andre tekster – ligesom man kan overveje, om den store repræsentation af Matthæus-evangeliet er helt rimelig.

Så altså – et konkret forslag:

Fasthold endelig de gammeltestamentlige læsninger i gudstjenesten, men giv tekstudvalget et grundigt eftersyn!

/ Birgitte Stoklund Larsen, København marts 2021.